

Ticareti Bahriyede Tevhidi Kavanin Hareketleri

İstanbul Darülfünunu
Hukuk Fakültesi
Müdrislerinden
ALİ KEMAL

Muhtelif milletler arasında tekerrür ve tevali eden ticarî münasebetler yüzünden bir çok ihtilâflar tekevvün etmekte, ve bunların halli büyük müşkülâtı istilzam eylemektedir.

Bihassa deniz ticareti gibi bir çok milletler efradını sureti mütemadiyede hukukî ve iktisadî rabitalarla bağlayan bir sahada bu vaziyet daha ziyade ehemmiyet kespemektedir.

Mevaddı ticariyeye müteallik zuhur edecek hukukî mes'elelerde - muhtelif devletler tebaası alâkadar olunca - hangi kanun tatbik edilecektir?

Bu suâli hukuku hususiyei düvel kaideleri ile bir dereceye kadar halletmeğe muvaffak olsak bile, bu devletlerin kanunları arasında mevcut olan ademi mutabakatın tevlit edeceği mahzurları def'ü ref'etmek kabil midir?

Muhtelif 3-4 devlet memleketinde ciro edilmiş olan bir *poliça* hakkında birbirine uymayan 3-4 kanunun tatbik edilmesi ne demektir?

Deniz Ticaretinde de aynen bir *konşimento* hakkında birbirine tamamen veya kısmen muhalif bir kaç kanun hükümlerinin tatbiki mecburiyeti ne kadar garip, ne derecede muzırdır!..

İşte bu mahzurların ref'i, kanunların tevhidinden hasıl olacak hukukî ve iktisadî büyük faidelerin temini istihsali için Avrupa'da beynelmilel bir çok hareketler vukua gelmiştir.

Hukikî cereyanların, ilmî ve amelî ihtiyaçların mahsulü olan bu teşebbüslerden elde edilen ilk semere, Brüksel'de 23 eylül 1910 tarihinde, biri *bahri müsademeye*, diğeri *bahri kurtarma ve yardıma* müteallik iki

mukavelenamenin muhtelif devletler murahhasları tarafından imzası sureti-
le tezahür eylemiştir.

Devletimiz, dâvet edilmemek sebebiyle, bu konferanslar müzakerat
ve mukarreratına iştirâk edememiştir.

Fakat *Lozan muahedenamesinde* (Madde, 100, No: 3) *Müsademe, mu-
âvenet ve umuru tahlisiyei bahriye hakkındaki bazı kavaidin tevhidine
dair 23 Eylül 1910 tarihli mukavelenameye iltihak veya onları tasdik
etmeği* hükümetimiz taahhüt eylemiştir.

Filhakika yeni Deniz ticareti kanunumuzun müsademe ile kurtarma ve
yardıma teallük eden iki faslı, Brüksel konferansı mukarreratına uygun
olarak Almanya'da tādilen kabul edilen hükümlerden aynen iktibas edil-
miş olduğuna göre, kanunu millimiz mezkûr konferans ahkâmına mutabık
bulunmaktadır.

Pek ehemmiyetli hakların mevzuunu teşkil etmek itibariyle calibi
dikkat olan böyle iki mühim hâdisei bahriye hakkında kabul ettiğimiz
ahkâmı kanuniyeyi, ve bilvesile 1910 Brüksel konferansı mukarreratını
bu makalemizde tetkik edecek değiliz.

Mezkûr mukavelenamelerden müsademeye müteallik olan kısım hak-
kında eski bir tarihte mecmuamızda bir makalemizin intişar etmiş olma-
sından sarfı nazar; gerek müsademe ve gerek tahlis ve muavenet bahis-
leri zaten ders programımıza dahil bulunmaktadır.

Binaenaleyh mezkûr 1910 konferansı mukarreratından değil, ancak o
tarihten sonra vukubulan *tevhidei kavanin hareketlerinin müspet netice-
lerinden* bahsetmek isteriz.

Salifüzzikir 2 mukavelenin akdından sonra yine Belçika'nın merkezi
olan Brüksel şehrinde mehtelif devletler murahhasları tarafından akt ve
imza edilmiş alan (**Ticareti Bahriyenin bazı kaidelerinin tevhidine
müteallik beynelmilel mukaveleler**) in adedi 4 dördtür. (1)

[1] Bu mukavelenamelere tekaddüm eden resmî ve gayri resmî te-
sebbüslerden, muhtelif teşekküller ile resmen salâhiyettar murahhaslar
tarafından muhtelif mahallerde vukubulan içtimalar ve müzakerat neti-
cesinde ittihaz olunan kararlardan, bu makalemizde bahsetmiyeceğiz. Bu
suretle sözü uzatmakta bir faide mülâhaza etmediğimiz gibi esasen mev-
zuumuz da «müsbet neticeler» tabiri diğerle «siyasî kudret ve mahiyeti
haiz kararlar» dır. Onun haricinde kalan ihzarî faaliyetler mevzuumuza
dâhil değildir.

(1) — Gemi sahiplerinin *tahdidi mes'uliyetine* dair bazı kavaidin tevhidine müteallik mukavelename. (25 Ağustos 1924)

(2) — *Konşimentoya* müteallik bazı kavaidin tevhidine dair mukavelename. (25 Ağustos 1924)

(3) — *Bahrî İmtiyaz ve ipoteklere* müteallik bazı kavaidin tevhidine dair mukavelename. (10 Nisan 1926)

(4) — *Devlete ait gemilerin masuniyetlerine* müteallik bazı kavaidin tavidine dair mukavelename. (10 Nisan 1926)

Bu mukevelenemelerin müzakere ve imzasında ehemmiyeti denizci milletlerden olan *Türkiye ve Yunanistan*, ve yine bahrî bir devlet vaziyetinde olan *Bulgaristan* hazır bulanmamış, bunlar haricinde Avrupa'nın bilumum bahrî devletleri ile Amerika'nın maruf devletleri mukavelenameye vaz'ı imza eylemişlerdir.

Bu dört mukavelenamede mevzuu bahis edilen hukukî mesailin ehemmiyeti âşikârdır. Bilhassa gemi sahiplerinin (ve donatanın) hududu mesuliyeti ile konşimentoda münderiç ademi mes'uliyet şartının hüküm ve kuvveti mes'eleleri, deniz ticaretinin en esaslı, en canlı mes'elelerinden maduttur.

Deniz ticareti vesilesiyle alacaklı olan kimselerin hukukunu tayine esas teşkil eden imtiyaz ve ipotek mes'elelerinin de ehemmiyeti, eveldiklerden az değildir.

Yalnız devlete ait gemilerin masuniyetine müteallik mevzuu bahis hukukî mesail, harbi umumiden sonra bir dereceye kadar ehemmiyetini kaybetmiş olmasına rağmen, yine mühim bir mevzu teşkil etmektedir.

Mukavelenamenin bu baptaki hükümleri, deniz ticareti hukukunda devlet ile efrat arasında bir muvazene temin etmekte olması itibariyle, bihakkın nazarı dikkati caliptir.

Hukuku ticaretin bu kadar canlı mes'elelerine temas eden ve uzun münakaşaların mahsulü olan bu dört mukavelename hakkında yazacağımız bir iki makale, şimdilik bunların hükümleri hakkında esaslı bir fikir vermek maksadına mâtuf olacaktır.

Mukavelenamelerle tekarrür eden kavaidi hukukiyenin umumî hatları — bu bapta mütalealarımızla beraber — arzedilecek, şayanı kaydolan yenilikler üzerinde biraz tevakkuf olunacak, bu sayede vücuda gelen eserin mahiyet ve kıymeti hakkında kâfi bir malûmat itâ edilmiş olacaktır.

Bu noktayı da iptidaen arzetmek isteriz ki: Konferans mukarreratı

hakkında yukarıda beyan olunan şekilde vereceğimiz umumî malûmat 1. 2. 3 numaralı mukavelenamelerde mevzuu bahsolan mühim mesaili hukukiyenin mukayeseli ve mufassal surette — ve bilhassa yeni kanunumuz ahkâmı ile mukavelenameler arasındaki farkları tesbit edecek tarzda— daha bir kaç makale yazmaktan bizi men'etmiyecek, ve belki müteakip makalelerimizle bugünkü tetkikatımızın ikmali icap edecektir.

Filhakika Konferansta çatışan fikirler, müdafaa edilen birer hukukî sistemi ifade etmek lâzım gelir.

Bu mes'elelerde muhtelif devletler kanunlarında tâkip edilen sistemlerden hangisi tercih olunmuştur?

Prensiplerde tam bir fedakârlık ihtiyar etmek istemiyen bâzı devletler mahza bir anlaşma husulünü temin için “uzlaşma,, tarzında ne gibi noktai nazarlardan ferağat etmişler, veya ferağat etmeğe mecbur olmuşlardır?

Bu cihetler tetkik edilirken; bizim yeni ve eski kanun devreaindeki vaziyeti hukukıyemiz nedir? Konferansta kabul edilen esaslardan takdire lâyük veya tenkide müstahik olanları hangileridir? Mukarreratın muhtelif memleketlerde mazhar olduğu tarzı telâkkiye ve yapılan taddlâta göre ihraz edebildiği nüfuzun derecesi nedir?.. Bu noktalar da tetkik ve tetebbü edilmek lâzım gelir.

İşte bu sualler dairesindeki tetkikatımızı ihtiva eden mukayeseli yazılarımızı daha ilerde ayrıca neşretmek üzere, şimdi marüzzikir beynelmilel 4 mukavelenamenin hükümlerini, mütalealarımızla beraber arz ile iktifa edeceğiz.

Bu günkü makalemizde (1) numaralı “gemi sahiplerinin tahdidi mes'uliyeti,, ne ve (4) numaralı “devlete ait gemiler,, e müteallik Konferans mukarreratı arz edilecek; (2) numaralı konşimentoya, (3) numaralı imtiyaz ve ipoteklere müteallik Konferans mukarreratı da bundan sonraki makalemizde mevzuu bahis olunacaktır.

GEMİ SAHİPLERİNİN TAHDİDİ MES'ULİYETİNE DAİR BAZI KAVADİN TEVHİDİNE MÜTEALLİK MUKAVELENAME

UMUMİ MÜLÂHAZAT

Kaptanın aktettiği mukavelelerden ve bilumum gemi adamlarının vazifelerine müteallik kusurlarından dolayı gemi sahiplerinin, donatanların üçüncü şahıslara karşı mes'ul addedilmeleri her devlet kanununda kabul edilmiş bir esası hukukîdir. Bu mes'uliyetin mebnası, hududu şumulü nedir? Ayrıca ehemmiyeti haiz olan bu mes'ele şimdilik makalemizin mevzuu haricinde bırakılmıştır.

Burada bahs edeceğimiz mes'ele: Yukarda yazdığımız veçhile müstahdemlerinin mukavele veya kusurlarından dolayı gemi sahiplerinin ve donatanların ne derecede mes'ul olacaklarını tayin etmekten ibarettir. Bu mes'uliyet derecesini tayin hususu, ticareti bahriye hukukunda fevkalâde ehemmiyeti haizdir.

Muhtelif devletlerin kanunlarında bu bapta ahkâmı mahsusa vaz'olunmuş, bu suretle mes'uliyetin mahiyetini ve hududu fasılasını gösteren esaslar tespit edilmiştir.

Maamafi muhtelif kanunların bu husustaki hükümleri de esas itibariyle birbirine uygun bulunmaktan çok uzaktır.

(1) — Fransız sistemi:

Bu meyanda bizim eski Ticareti Bahriye kanunumuzla Fransız Ticaret kanununa atfı nazar edilince görülür ki: gemi sahiplerinin mes'uliyeti esasen bir *mes'uliyeti şahsiye*, bir *mes'uliyeti gayri muhdudedir*; fakat bu gayri mahdut ve umum mallarına sâri bir mes'uliyetten kurtulmak isteyen gemi sahipleri gemiyi terk etmek hakkına mâliktir.

Binaenaleyh kanunun bahsettiği salâhiyet dairesinde gemisini terk eden, tabiri diğerle "**abandon**," hakkını istimâl eden gemi sahibi şahsî ve gayri mahdut mes'uliyetten kurtulmuş, bu suretle gemisi haricinde kalan serveti de taarruzdan masun kalmış olur.

Böylece Fransız sisteminde mes'uliyeti gayri mahdude asıldır; bunn mes'uliyeti mahdudeye inkılâp edebilmesi gemi sahibinin «abandon» yapması ile kaimdir. Bu itibarla mes'uliyeti mahdude -bazı kayıtlara ve şartlara bağlı olarak- ikinci safta ahzı mevki edebiliyor demektir.

Bu noktaya da işaret edelim ki: mes'uliyeti gayri mahdudeden kurtulmak isteyen gemi sahibinin terk edebileceği şey, yalnız geminin aynıdır, kıymeti değildir.

Binaenaleyh gemi sahibinin, geminin muayyen bir zamandaki kıymetini nakden vermek ve geminin aynını uhdei mülkiyetinde muhafaza etmek istemesi, Fransız sisteminde asla şayanı tecviz olamaz. Meğer ki alacaklıların umumu ile bu bapta müttefikan bir itilâf husule gelmiş olsun. Böyle bir itilâf da bittabi yeni bir mukavele mahiyetindedir.

(2) — İngiliz sistemi:

İngiliz kanununda donatan, kaptanın aktettiği mukavelelerden dolayı «gayri mahdut mes'uliyet» e tâbidir. Fakat gemi adamlarının kusurundan mütevellit zararlardan dolayı gemi sahibi üçüncü şahsa mahdut bir meblâğ ifasına mecbur tutulduğundan bu hususlarda mes'uliyeti mahdudeye tâbi bulunmaktadır.

Nakden ifa edilecek meblâğ, geminin beher tonilâtosu başına, eşya için 8 ve eşhas için 7 İngiliz lirasından ibarettir.

Meselâ: 5,000 tonilâtoluk bir gemi için -eşyaya ârız olan zarar hakkında- $5,000 \times 8 = 40,000$ İngiliz lirasına kadar, ve -eşhasa terettüp eden zararlar hakkında $5,000 \times 7 = 35,000$ İngiliz lirasına kadar bir meblâğ tazmini lâzım gelip donatan bu miktardan fazla alacak hakkında mes'uliyetten beri addolunur.

Görülüyor ki İngiliz sisteminde: mukaveleden doğan mes'uliyet, gayri mahdut ve şahsî bir mes'uliyettir; haksız fiillerden doğan mes'uliyet ise, mahdut ve nakdî bir mes'uliyettir.

(3) Alman sistemi:

Bizim Deniz Ticareti kanunumuz da bu kısımdandır.

Yeni kanunumuza göre biz, donatan için ne bir abandon hakkını tanıyoruz, ne de mes'uliyetin geminin kıymetine veya muayyen bir miktar meblâğa mâtuf olduğunu kabul ediyoruz. Kanunumuzun vaz'ettiği esas:

gemi alacaklısının hakkını « **aynî bir hak** » olarak tanımak, donatanın mes'uliyetini de « **aynî bir mes'uliyet** » telâkki eylemektedir.

Bu esasa göre alacaklı için gemi üzerinde bir *rehni kanunî* hakkı hasıl olur. Arada bir rehin mukavelesi mevcut olmadığı halde, alacaklı matlûbunu gemiden, âdeta gemi kendisine merhun imiş gibi, istifade eder. Alacaklılar hakkında bu bapta mevzu olan derece farklarına, tekaddüm mertebelerine bittabi riayet olunur.

Binaenaleyh Alman sisteminde ve bizde donatanın mes'uliyeti, **mes'uliyeti mahdude** dir; fakat donatanın ihtiyarına bırakılmış değil, belki kanun hükmü ile tespit edilmiş mahdut bir mes'uliyettir. Buna **kanunî mes'uliyeti mahdude** diyebiliriz.

Maamafi esas olan bu mes'uliyeti mahdudeden maada, bâzı ahvalde kanunumuzun *mes'uliyeti gayri mahdude* yi, ve diğer bâzı ahvalde de borçlunun gemi ve teferruatı haricindeki servetine şamil olmak üzere *şahsî ve mahdut bir mes'uliyeti* kabul ettiğini görüyoruz.

Ancak bu hükümler istisnaî olup asıl kanunî prensipimiz « aynî ve mahdut mes'uliyet » ten ibarettir. Diğer nevi mes'uliyetlerin sebepleri ve mahiyetleri de mühim bir tetkik safhasını teşkil ederse de şimdilik bunlardan bahsetmeği zâit addederiz.

HÜLÂSA:

Gemi sahibi ve donatanın mes'uliyetleri hakkında kısaca arzettiğimiz esaslardan anlaşılabilir ki: deniz ticaretinde bu mes'uliyet mes'elesi hukukî *prensip* itibarile ne derecede ehemmiyeti haiz ise, büyük ve nazik ihtilâfların menşei olmak itibarile *tatbikat* ta da o derecede mühimdir.

Ticareti Bahriye hayatında her gün zuhura gelen bu gibi ehemmiyetli ve karışık hukuk mes'elelerinin ihtilâfı kavanine mâruz bir vaziyette bırakılmaması milletlerin mütekabil menfaatları iktizasındandır.

Brüksel Konferansı bu maksada ne derecede vasıl olmuştur? Bir itilâf husule getirmek için hangi devlet, ne derecede kendi sisteminde fedakârlık ihtiyarına mecbur kalmıştır? Bunları aşağıdaki maruzatımızdan anlamak kabil olacaktır.

MUKAVELENİN BAŞLICA HÜKÜMLERİ

Prensip :

Mes'uliyeti mahdudenin -abandon hakkının istimali suretiyle- borçlunun ihtiyarına muallâk bulunması tarzındaki Fransız sistemi tamamen terk edilmiştir.

Donatan yalnız (*maa teferruât gemisinin kıymeti ve navlun*) ile mes'uldür. Bu, bir mes'uliyeti mahdudedir.

Fakat donatanın bu mes'uliyeti yalnız gemisine, yalnız serveti bahriyesine mâtuf değildir. Gemisi haricinde kalan ve «*serveti bahriye*» itlâkı caiz olan diğer mamelekine de şamil ve saridir. Alacaklılar -maa teferruât geminin kıymeti ve navlun miktarını tecavüz etmemek şartı ile- *borçlunun her malından* istifayı hak edebilirler. Bu suretle mes'uliyet hem **mahdut** hem de **şahsîdir**.

Maamafi donatana -bazı ahvale münhasır olmak üzere- bir hususta *hekt ihtiyar* bahşolunmuştur. Bu ahvalde donatan dilerse gemi ve teferruatının kıymeti ve navlun yerine tonilâto başına toptan muayyen bir meblâğ ifa edebilir.

Bu vaziyette alacaklılar maa teferruât geminin kıymeti ve navlun, bu muayyen miktardan fazladır diyerek mes'uliyetin o dereceye iblâğını iddia edemezler; alacaklıların heyeti umumiyesi toptan verilecek olan bu meblâğ ile iktifaya mecbur olurlar.

Görülüyor ki mukavelenamede kabul olunan esas: gemi üzerinde «aynî bir hak» tanınması değil, belki hakkın «*gemi ve teferruatının kıymetine ve navlun bedeline matuf ve onunla mahdut*» olmasıdır. Donatana bir hakkı ihtiyar verilmiş ise de, bu da yine geminin aynına teallük etmeyip, ancak «**kıymetle taayyün eden serveti bahriye,**» nin miktarını tespitte teallük eder:

İstisna:

Bu prensipin mühim bir istisnası, gemi adamları hakkındadır. *Gemi adamları* ile aktedilen hizmet mukavelesinden mütevellit borçlardan do-

layı donatan, bu adamlara karşı, şahsen umum emvali ile mes'ûldür. Bu halde "şahsî ve gayri mahdut mes'uliyet," var demektir.

Gemi adamlarının vefatı veya cismanî zararlara dūçar olması hasebiyle itâsı lâzım gelen tazminat hakkında da donatanlar şahsî ve gayri mahdut mes'uliyete tâbi tutulmaktadır.

Mes'uliyeti mahdudeye tâbi olan vecibeler:

Mukavelename, hangi borçlardan dolayı donatanın sureti mahdudedede mes'ul tutulacağını tâdat eylemiştir. Mukavelenamenin 1 inci maddesi mucibince donatanın maa teferruat geminin kıymeti ve navlun ile mes'uliyetini istilzam eden vecibeler şunlardır:

1) Kaptan veya sair gemi adamlarının fiiliden veya kusurundan dolayı denizde veya karada üçüncü şahıslara iras edilmiş olan zararlardan mütevellit tazminat borçları..

2) Gerek nakil olunmak üzere kaptana teslim edilmiş olan hamuleye ve gerek gemide bulunan umum eşyaya ika olunan zararlardan mütevellit tazminat borçları ..

3) Konşimentolardan doğan borçlar..

(Bu fıkra konşimentoya hukukan müstakil bir mevcudiyet tanıyan telâkkilere muvafıktır; böyle olmasaydı 2 numaralı fıkra ile iktifa olunabilirdi.)

4) Bir mukavelenin icrasında, geminin *idareci bahriye* sine müteferri bir kusurdan mütevellit tazminat borçları ..

5) Batan bir geminin enkazını kaldırmak vecibesi ile ona mürtabıt diğer bazı borçlar..

6) Kurtarma ve yardım ücretleri .

7) Büyük avaryada gemi sahibine terettüp eden garame payından doğan borçlar ..

8) Kaptanın kanunî salâhiyetine müsteniden bağlama limanı haricinde, gemi veya yükün hakikî ihtiyaçları için, akttetiği mukavelelerden ve yaptığı muâmelelerden mütevellit borçlar ..

(Bu muâmelât ve mukavelât yolculuğun başında vaki olan noksan ve ya bozukluktan münbais olmamak şarttır:)

Mes'uliyeti mahdudeye tâbi olmayan vecibeler :

Kendinin fiili veya kusuru varsa, yahut kaptanın vecibesini kabul ve tasdik etmiş veya ona izin vermiş ise : gemi sahibi artık mes'uliyeti ma-

hdude iddiasında bulunamaz. Bu ahvalde gemi sahibi mes'uliyeti gayri mahdudeye tâbi tutulur.

Mes'uliyetin tahdidi noktasından borçların envayı arasındaki fark:

Yukarda « mes'uliyeti mahdudeye tâbi olan vecibeler » tâdat edilmiş idi. Bunlardan 1, 2, 3, 4, 5 numaralarda yazılı olan borçlardan dolayı gemi sahibi; dilerse maa teferruat geminin kıymeti ve navlun ile mahdut bir mes'uliyeti, dilerse beher tonilâto için muayyen bir meblâğ hesabı ile geminin mecmuu tonilâtosuna tekabül edecek bir para ile mahdut bir mes'uliyeti ihtiyar edebilir.

Fakat kurtarma ve yardım, büyük avaryada garame payı, bağlama limanı haricinde kaptanın yaptığı mukavele ve muameleden mütevellit borçlar hakkında : gemi sahibi tonilâto hesabı ile teayyün edecek meblâğ ile tahdidi mes'uliyetini ihtiyar etmeğe salâhiyattar değildir. Mukavelename bu nevi borçlar hakkında, gemi sahiplerine bir « hakkı hıyar » vermemiştir.

*Mes'uliyeti mahdudenin taalûk ettiği **Serveti bahriye** nin kıymeti:*

Bu kıymetin nasıl hesap edileceği mukavelenamede mevzuu bahis edilmiş ise de bu yüzden tehaddüs edebilecek müşkülât tamamen halledilememiş, ve bulunabilen bâzı çareler kısmen müfit olmakla beraber, basit ve tatbiki kolay olabilecek kaideler vaz'ına imkân hasıl olamamıştır. Maamafi mukavelename bu bapta yine mühim bâzı esasları ihtiva etmektedir.

Mes'uliyetin haddini tayine medar olan "**serveti bahriye**," unsurdan terekküp eder :

(1) — Gemi; (2) — navlun; (3) — geminin teferruatı diyebileceğimiz haklar.

Mukavelenamede bu 3 unsurun kıymetini takdir ve tespit hususunda vaz'edilmiş olan esaslar birer birer tetkik olunmak lâzım gelir :

A — Geminin kıymeti:

1- Geminin kıymetini ispat etmek, mes'uliyeti mahdudeyi iddia eden gemi sahibine aittir.

2- Kaideten her bir kaza ile beraber gemi sahibi için hem bir mes'uliyet, hem de bu mes'uliyetini tahdit menfaati doğmuş olur.

Binaenaleyh geminin kıymetini yolculuğun hitamında tayin etmek doğru değildir. Geminin kıymeti, mes'uliyete sebep olan hâdisenin vukuu zamanındaki kıymet olmak, ve mes'uliyeti mahdude bu suretle tayin olunan kıymet ile mukayyet bulunmak iktiza eder.

Fakat hâdise tarihinde de kıymetin tayin ve tespit edilebilmesi ekseriya maddeten mümkün olamaz.

İşte bu sebepledir ki mukavelename, geminin kıymetini tayinde mümkün mertebe hâdiseye -yani alacağın doğduğu zamana- en yakın olan bir tarihi esas ittihaz etmeğe mecbur olmuştur.

Mukavelenamede : mahiyeti kazaya göre ya hâdiseden sonra ilk varılan limanda, yahut hamulenin birinci varma limanında, ve yahut bunlar olmadığı takdirde yolculuğun hitam bulunduğu limanda... geminin kıymetinin tayin edileceği beyan olunmuştur :

a) Müsademe ve sair kazalar vukuunda geminin kıymeti, ilk varılacak limanda bulunduğu hale göre tayin olunur.

b) Müsademeden başka ahvalde, hamuleye vaki olan zararlardan dolayı, yükün varma limanında veyahut yolculuğun münkati olduğu limanda geminin bulunduğu hâl ve vaziyete göre kıymeti tayin olunur.

c) Eğer kaza esasen bir limanda vaki olmuş ise geminin o limanda hâdiseden sonraki kıymeti tayin olunur.

d) Gemi, başka bir limandaki kıymeti esas olduğu halde, bu limana gelmezden evvel ikinci bir kazaya maruz olduğu takdirde ; bu yüzden vaki olan kıymet düşkünlüğü nazarı itibara alınmaz.

Birinci kazadan dolayı alacaklı olanlar, bilâhare başka bir hâdise sebebi ile vukua gelen tenezzülde alâkadar değildirler. Onların alacakları için geminin tayini kıymeti hususunda, kendilerinin alâkadar olduğu birinci kazanın tarihi vukuu nazarı dikkate alınmak lâzımdır.

Bu izahatımızdan çıkan mühim bir netice şudur :

Geminin kıymeti her kazaya göre ayrıca tespit edilir. Her bir hâdiseden dolayı alacaklı olanlar nev'âma ayrı bir gurup teşkil ederler. Gemi kıymeti umum alacaklılar hakkında seyyanen tayin olunamayıp, muhtelif alacaklı guruplarına karşı hududu mes'uliyet te muhtelif miktarlarda teayyün eder.

B — Navlunun miktarı :

Gemi sahibinin mes'ül olacağı mebalîğ içinde navlunda dahildir. Navlundan maksat hem yük taşıma hem de yolcu taşıma ücretidir.

Mes'uliyeti mahdudenin şamil olduğu navlun miktarı nasıl tayin olunnur?.

İşte Brüksel Konferansını ehemmiyetle işgal eden ve bir çok münakaşalarla muhtelif tekliflere meydan veren mes'elelerden biri de bu olmuştur.

Nihayet *Norveç* murahhasının vuku bulan bir teklifi bilhassa *İngiliz ve Amerikan murahhasları* tarafından tehâlük ile karşılanmış, ve *Fraustz* hey'eti murahhasasının muhalif noktai nazarı şiddetle müdafaa etmesine rağmen, Konferans hey'eti tarafından, bu teklifin istinat ettiği prensip kabul olunmuştur.

Teklifin müstenit olduğu esas, navlunun gemiye göre nisbî bir surette tayin edilmesi merkezindedir.

Norveç murahhasları geminin hacmini nazarı itibara alarak ona göre tonilâto hesabı ile navlun miktarının tespitini teklif etmişlerdir. Fakat Konferans tarafından *İngiliz ve Amerikan* murahhaslarının talebi veçhile-tonilâto miktarı değil, geminin yolculuk başında hâiz olduğu kıymet esas ittihaz edilmiş, ve bu kıymetten yüzde onun (10 %) navlun addolunmasına karar verilmiştir.

Gemi hiç navlun kazanmamış veya bir sebeple navlun gaip edilmemiş olsa bile, yine gemi sahibi % 10 nispetindeki bu navlunu tamamen alacaklılara tesviye etmekle mükelleftir.

Binaenaleyh bu meblağa hakikatta «navlun» namını vermek pek te doğru olmamakla beraber, Konferans «serveti bahriye» prensipine gûya sadık kalarak bu muayyen meblağı yine «navlun» diye tevsim eylemiştir.

Büyük ve şeraiti fenniyeyi hâiz olan, ve meselâ seferin iptidasında 2,000,000 lira kıymetinde bulunan bir gemi, -boş veya dolu, navlun kazansın veya kazanmasın- sahibi her halde % 10 nispetinde yani 200,000 lira miktarında (navlun mukabili addedilen) bir meblâğ ile mes'ûldür.

Bu hüküm gemi sahiplerinin mes'uliyet hududunu tevsi eden ağır bir külfet ise de, *İngiliz ve Amerikan* murahhaslarını tatmin ettiği cihetle kabul olunmuştur.

C — Geminin teferruatı :

Geminin teferruatından maksat, alacaklılara terkedilmek lâzım gelen ve gemiye müteferri bulunan matlûplardır.

Geminin düçar olduğu maddî zararlardan ve büyük avarya payından dolayı üçüncü şahıslardaki alacaklar gibi...

Fakat sigortacının tediyesi ile mükellef olduğu tazminat, kurtarma ve yardım ücretleri geminin teferruatından ve gemi alacaklılarına tahsis edilecek matlûplardan mâdüt değildir. Gemi sahiplerine verifen primler, tahsisat ve ianeler de bu kabildendir.

Gemi sahipleri ve donatanlar:

Geminin sahibi gibi donatanı da mes'uliyeti mahdudeye tâbidir. Donatanın gemiye sahip olmaması, kendisinin gayri mahdut mes'uliyete maruz olmasını istilzam etmez.

Gemi sahibi aynı zamanda *kaptanlık* vazifesini yaparsa; geminin *idarei bahriyesine* teallük eden kusurlardan dolayı mes'uliyeti mahdudeye tâbi olur; bunun haricinde kalan akit ve muamelelerinden dolayı mes'uliyeti, gayri mahduttur.

Tonilâto başına muayyen bir meblâğ tediyesi ile tahdidi mes'uliyet :

Yukarda arzedilen 5 halde gemi sahibi, geminin tonilâto miktarına göre hesap edilecek bir meblâğı alacaklılara tediye ederek mes'uliyetten kurtulabilir. Her bir tonilâto için tesviye edilecek meblâğ 8 İngiliz lirasıdır.

Kurtarma ve yardım ücreti, büyük avaryada garame payı, sefer için kaptanın yaptığı mukavele ve muâmelelerden mütevellit borçlar hakkında; gemi sahibi böyle bir meblâğ vererek mes'uliyetten kurtulamayacağını evvelce söylemiştik.

Binaenaleyh tonilâto miktarına tevfikân tayin olunacak mes'uliyet haddi bu 3 hâl haricinde kalan ve mukavelenamede 1 den 5 numaraya kadar tâdat olunan ahvalde câridir.

8 İngiliz lirası esas olmakla beraber, âkit devletlerden her biri bu parayı kendi millî parasına göre yuvarlak bir rakama tahvil edebilir.

Tayin edilen nakıt, **altın** esasına tâbidir. Filhakika evrakı nakdiye kurslarında vukua gelecek tereffu veya tenezzülden bir tarafın müstefit veya mütezarrır olmasına meydan vermemek için altın miyastı kabul olunmuştur.

Tediyat mahalli para ile yapılacağı cihetle, miktarı mes'uliyetin *hangi mahallin parasına* göre hesap olunacağı mes'elesini de, mukavelename halletmiştir. Geminin kıymeti hangi mahaldeki vaziyete göre tayin edilmek lâzım gelirse, mes'ül olunacak miktar da o mahallin parasına göre hesap ve tayin olunmak icap eder.

Gemilerin tonilâtosunu tarzı tayini hususunda beynelmilel müşterek bir

kaide mevcut değildir. Binaenaleyh tonilâto hesabı da mahallî kanuna göre yapılır.

Tonilâtodan maksat, sâfi tonilâtodur. Fakat vaporlarda ve motörle hareket eden merâkibi bahriyede kuvvei muharrike âletlerinin — tâbiri diğerle makinelerin — işgal ettiği hacım da sâfi tonilâtoya ilâve olunur.

İnsanların sıhhat ve hayatlarına müteallik zararlar:

Kaptanın veya sair gemi adamlarının kusurundan dolayı üçüncü şahıslar veya yolcular cismanî bir zarara duçar olur, veya bunların vefatına sebebiyet verilmiş bulunur ise: gemi sahibi bundan mes'uldur. Fakat bu mes'uliyeti, evvelce geminin kıymeti ile teferrüatı saireye veya onlar makamına kaım olmak üzere tonilâto nispeti ile muâyyen bir meblâğa mâtuf olan mes'uliyeti mahdude haricinde " **ikinci bir mes'uliyet** „ tir.

Bu ikinci mes'uliyet te yine mahduttur. Vefat eden şahsın varislerine, ve cismanî bir zarara mâruz olan kimseye karşı gemi sahibi — yine tonilâto itibari ile hesap edilecek — *ikinci bir meblâğ* ödemek mecburiyetindedir. Bu meblâğ ta *tonilâto başına 8 İngiliz lirasıdır*.

Birinci kısım mes'uliyeti mahdude hakkında tonilâto mes'elelerine müteallik dermeyan ettiğimiz kaideler burada aynen tatbik olunur.

Eğer bu ikinci kısım alacaklılar için, arzedilen esas dairesinde hesaben taayyün edecek meblâğ, bunların zararlarını tazmine kifayet etmiyecek olur ise; bu alacaklılar mütebaki matlûpları için, mevaddı sabıkada birinci kısım alaclılara atfedilen kıymet ve bedeller üzerinde de onlarla müştereken istifayı hak edebilirler. Bu müşarekette, imtiyaz sıraları nazarı itibara alınmak lâzım gelir.

Gemi sahibi gemi adamlarına karşı mes'uliyeti mahdude iddiasında bulunamaz.

Mevzuu bahsimiz olan bu mes'uliyeti maddî bir şekilde de arz ve izah edelim:

Meselâ: 3,000 tonilâtoluk bir gemiyi nazarı itibara alalım. Gemi sahibi birinci kısım alacaklılara ya bu geminin kıymeti olan 300,000 lirayı ve navluna mukabil 10 % nispetinde olmak üzere 30,000 lirayı tesviye edecek; veyahut tonilâto başına 8 İngiliz lirası hesabı ile 24,000 İngiliz lirasını bu alacaklılara verecektir.

Ondan sonra ikinci kısım alacaklı olanlara — yani vefat edenlerin va-

rislerine ve cismanî zarara düçar olan kimselere — ayrıca 8 İngiliz lirası hesabı ile 24,000 İngiliz lirası ödemeye mecbur olacaktır.

Gemi kaptanının hatasından mütevellit bir müsademe neticesinde batmış ise: bu misalde, gemi sahibi birinci kısım alacaklılara navlun namı ile 30,000 Türk lirası ve ikinci kısım alacaklılara da 24,000 İngiliz lirası — serveti berriyesinden — tesviye edecektir.

Görülüyor ki: bu mes'uliyet geminin mevcudiyeti maddiyesi haricinde ve medyunun diğer servetlerine sârî olacak mahiyettedir. Filvaki bu mesuliyet miktar itibarı ile tahdit edilmiş bulunuyorsa da hakikatta oldukça ağır ve şahsî bir mes'uliyettir.

Alacaklıların müracaat ve tâkip salâhiyetleri:

Mukavelenamede kabul olunan mes'uliyeti mahdude, geminin aynına değil' belki maa teferruât geminin kıymetine ve navluna matuf olduğunu söylemiştik. Bu noktai nazardan alacaklılar, haklarını mutlâka gemiden istifa mecburiyetinde olmayup, gemi sahibinin sair her nevi emvaline de müracaat edebilirler.

Maamafi bir kazada müştereken alâkadar olan umum alacaklıların istifa edebilecekleri meblağ, tahdit olunan mes'uliyet miktarını tecavüz edemez.

Bu mes'elede alacaklıların müracaat ve tâkip haklarını tanzim ve tahkim edecek esaslar, mukavelenamede hakkiyle tespit olunamamış, büyük müşkülâtı intaç edebilecek boşluklar bırakılmıştır.

Bu cihetlere dair Konferans azâları arasında cereyan eden uzun münakaşalar neticesinde kabul edilen ve müşkülâtı kısmen refedebilecek kabiliyette bulunan başlıca hükümler berveçhiâtidir:

1) Alacaklıların tâkip ve müracaat hususunda tâbi olacakları usulü muhakeme kaidelerinin ve müddetlerin tayini meselesi, her devletin kendi kanununa terk edilmiştir.

2) Alacaklılar, alacaklarının mevcudiyet ve miktarını, âkit devletlerin salâhiyettar mahkemeleri tarafından verilen ilâmlar ile ispat edebilirler. Bu hükümlerin yeniden tetkikine lüzum yoktur.

3) Gemi sahibinin malları hacız edilince, borçlu umum alacaklılara karşı mes'ul olduğu miktarın tamamını kâfil bir teminat vererek haczı refettirebilir. Bu kefaletten yalnız hâciz değil, diğer alacaklıların kâffesi istifade eder.

4) Haczın refinden sonra diğeri bir alacaklı tarafından yeni bir hacız vaz edilince: donatan evvelce verdiği kefâletin, esasen mesûl bulunduğu hadde baliğ olduğunu ve teminatın umum alacaklıların emrine tahsis edilmiş bulunduğunu ispat etmek şartıyla ikinci hacı kaldırtabilir.

5) Haczın refi için evvelce verilen teminat miktarı, mücehhizin mesûl bulunduğu miktarı umumîden eksik ise: muahharen müracaat eden alacaklılar bu teminatın ikmalini talep edebilirler. Hâkim teminatın ikmaline karar vermekle beraber, donatanın mesuliyeti mahdudesi miktarını tecavüz etmemesini nazarı dikkate alabilir.

6) Muhtelif devletler mahkemelerinde tâkibe maruz olan donatan, diğeri alacaklıların da mevcut olduğundan bahisle davacıya karşı mesuliyeti mahdude iddiasını serdedebilir.

(Her halde şurası şayanı dikkattir ki: müsademe davalarında müruru zaman müddeti 2 sene olup bu müddet geçmiş olmadıkça umum dâyinlerin kimlerden ibaret olduğunu sureti sahihada tayin etmek müşküldür...)

7) Alacaklı tarafından dâva ikamesi ve tâkibat icrası halinde: mahkeme — gemi sahibinin talebi üzerine — medyunun sair emvali hakkında tâkinin tehirine karar verebilir. Bu tehir, geminin satılıp esmanının alacaklılar arasında tevziine kâfi olacak bir müddet için olabilir.

Mukavelenamenin tatbiki:

Mukavelename âkit devletlerden birinin tâbiyetini hâiz olup mesuliyeti mahdudeye tâbi olup gemilerin mücehhizleri hakkında ve âkit olan devletler memâlikinde tatbik olunur.

Maamafi âkit olan her hangi bir devlet, bu mukavelename hükümlerini âkit olmayan devlet tabiiyetini hâiz gemilere tatbik edip etmemekte muhtardır.

Mukavelenamenin tatbiki ahkâmı hususunda yalnız bir tarafın — yani mesuliyeti mahdudeye tâbi gemi sahibinin — nazarı dikkata alınması, diğeri alâkadarların meselâ muhammillerin hiç te mevzuu bahis edilmemesini erbabı hukuk bihakkin tenkit etmektedir.

İhtiyati kayıtlar:

Bâzı devletler mukavelenameyi imza ederken bâzı kuydu ihtiraziye

dermeyan etmişlerdir. Bunlar meyanında *rihtun* ve *limcaularda* vaki olacak tahribata, ve *yolcuların sıhhat ve hayotına* müessir olacak zararlara müteallik kayıtlar bilhassa şayanı dikkattir.

HÜLÂSA :

Gemi sahipleri ve donatanlar hakkında: geminin aynına değil, maa teferruât geminin kıymeti ile navlun namı altında tayin edilen, veya geminin hacmı ile mütenasip olmak üzere hesaben tespit olunan bir meblağa matuf ve bu dairede mahdut bir mes'uliyet esası kabul edilmiştir. Bu mes'uliyet hem mahdut, hem şahsidir.

Fakat istisnaen ve gemi adamlarının hukukunu sıyaneten onlar hakkında mes'uliyeti gayri mahdude câri olmaktadır.

Gemi adamlarından başka şahısların sıhhat ve hayatına teallük eden ahvalde munzam ikinci bir meblâğ ile mahdut ve şahsî bir mes'uliyet kaidesi vaz'olunmuştur.

Alacaklıların temini hukuku için usulî kaidelerin tevhidî ve bu bapta tekevvün edebilecek müşkülâtın tamamen ref'i kabil olamamıştır. Fakat dâyinlerin muhafazai hukuku gayesi ile yine bâzı esaslı kaideler vaz' edilmiştir.

Velhasıl Fransız sistemindeki geminin aynına mâtuf « abandon » usulü külliyen terkedilerek onun yerine « kıymet ile muâyyen bir serveti bahriye » ikame ve o dairede mes'uliyet hükümleri tespit ve takrir olunmuştur.

•*•

— II —

DEVLETE AİT GEMİLERİN MASUNİYETLERİNE MÜTEALLİK BÂZİ KAVAYİDİN TEVHİDİNE DAİR MUKAVELENAME

Umumi Mülâhazat

Malûmdur ki Devlet icrayı ticaret etse bile tacir sıfatını iktisap edemez. Devletin ticaret gemileri teçhiz ve nakliyatı ticariyeye tahsis etmesi kabildir. Netekim harbî umumîde bunun vâsi mikyasta emsaline tesadüf edilmiştir.

Hali hazırda bu tarzı muâmele binnispe azalmış ve eskiye nazaran ehemmiyeti âmeliyesinden mühim bir kısmını zayı eylemiştir. Maamafî yine devletlerin gemi donatarak nakliyat işlerinde bu gemileri kullandıkları görülmektedir.

Bu hususta mühim bir mes'elenin halli lâzım gelir:

Devletin mücehhiz sıfatını hâiz olduğu bu gemiler hakkında kanunu ticaretin «mes'uliyeti mahdude» ahkâmı tatbik olunabilir mi?...

Abandon usulünü tatbik eden kanunlarda mevcut « terk » tariki ile Devlet, üçüncü şahıslara karşı mes'uliyetini gemi ile tahdit etmeğe salâhiyettar mıdır?...

Kezâlik kanunî ve mahdut bir mes'uliyet kabul eden devletlerde gemi ve teferruâtı ile mahdut olan mes'uliyet kaidesinden mücehhiz Devlet te istifade edebilir mi?... İşte mezkûr mukavelenamenin hâl ve fasıl ettiği esaslı mes'ele bundan ibarettir.

Şurası şayanı kayıttır ki : Konferansca geminin aynını ihtiyarî olarak terk «abandon» usulü kabul edilmemiş, ve mes'uliyeti mahdude kıymete kalp ve tahvil edilmiş bulunduğundan mukavelenamede yalnız bu şekil mevzuu bahis olunmuştur.

Mukavelenamenin başlıca hükümleri

Prensip :

Gemi veya yük sahibi olan Devlet, geminin işletilmesinden veya hamulenin naklinden mütevellit hak ve borçlarda, efradın tâbi olduğu aynı mes'uliyetlere ve aynı tedabiri adliyyeye mâruzdur.

İstisna :

Bu kaide harp gemilerine ve gayrı ticarî mahiyette bulunan hizmeti devlete tahsis edilen gemiler hakkında kabili tatbik değildir.

İstisnanın tatbik edilmediği ahvâl :

Bu istisnaî hüküm: (1) müsademe veya sair bahri kazalardan:

(2) yardım, kurtarma ve büyük avaryadan:

(3) Tamir ve levazım itâsı ve saire gibi gemiye ve hamuleye müteallik mukavelelerden dolayı hükümet aleyhiue vukubulan müracaatlar ve ikame olunan davâlarda câri değildir.

Bu ahvale (1) numaralı fıkramızda muharrer olan prensip dairesinde ticareti bahriye kanunları hükümlerine göre amel olunur.

Müdafaa ve tahdidi mes'uliyet :

Devlet, teçhiz ettiği gemilere müteallik masuniyetinin ref'ine mukabil, hususî gemilerin sahip ve donatanları ile müstecirlerinin haiz oldukları müdafaa vasıtalarını istimale, ve müruru zaman ve tahdidi mes'uliyet iddialarını sert ve dermayaaa salâhiyettardır.

Binaenaleyh harp gemilerinden ve hidematı âmmeye muhassas gemilerden maada gemiler hakkında, bunların işletilmesinden doğan mes'uliyetin gemi ve teferruâtı ile tahdidini Devlet talep edebilir.

Salâhiyet ve usulü muhakeme :

Mahakimi adliye rüyeti dâvaya salâhiyettardır. Efrat hakkındaki usulü muhakeme tatbik olunur.

Mukavelenin tatbiki :

Mukavelename hükümleri âkit olan devletler gemilerine tatbik olunur. Âkit olmayan diğer devletlere ait gemilere tatbik edilmemesi veya tatbiki hususunun mütekabiliyet şartına tâlik olunması, devletlerin ihtiyarına bırakılmıştır.

Kayda şayan iki nokta:

A — *Haciz:* Devlet gemileri haczedilemez. Bunlar hakkında ne ihtiyati ve ne de icraî haciz vaz'ına cevaz yoktur.

Bittabi âkit olan bir Devlet mahkemesi veya icra dairesi, yine o Devlete ait olan bir gemiyi haczedemez. Fakat bir re'ye göre: âkit devletlerden birinin mahkemesi veya icra dairesi, diğer bir devleti âkiðeye âit gemiye haciz vaz'ına mezun addolunmak lâzım gelir.

B — Ticari veya gayri ticari mahiyet:

Geminin tahsis edildiği işin ticarî mahiyette mi? yoksa Devlete âit ve resmî bir mahiyette mi? olduğunu mahkemeler takdir eder. Geminin mensup olduğu Devletin muâmeleye verdiği nam ve sıfata bakılmaz.

Meselâ: yeni Rusya'da bil'umum nakliyatı ticariyenin de hidematı âmmeden addedilmiş olması, mahkemelerce de bu tarzda kabul ve itâyı hüküm olunmasını istilzam etmez. Mahkemeler bu bapta serbestçe kendi telâkkii hukukilerine göre hüküm itâ ederler.

HULÂSA:

Devlet: hidematı âmmeye teallük etmeyen teçhizat ve nakliyaatta, Ticaret Kanunu mucibince mes'uliyeti mahduden ve hususî müruru zamanlar ile müdafaa vasıtalarından — aynen efrat gibi — istifade hakkını hâiz ve onlar gibi aynı vecaip ile mükellef; — haciz ve icraî tedbirler müstesna olmak üzere — aynı ahkâmı usuliyeye tâbi... tutulmuş; ve böylece Devlet ve efrat hukuku arasında mümkün mertebe bir müvazene esas temin olunmuştur.

Hukuk Fakültesi Müderrislerinden

ALİ KEMAL